

МИГРАЦИЈЕ СТАНОВНИШТВА ШАРПЛАНИНСКЕ ЖУПЕ ГОРА*

Име шарпланинске области *Гора* помиње се још 1348. године у Хрисовуљи (даровној повељи) цара Стефана Душана, којом је приложио манастиру Св. Архангела код Призрена, седам горанских села (прилог факсимил бр. 1)³⁵. Иако нема очуваних културних и других споменика, Гора се помиње и у другим, доцније писаним документима. Значи под овим именом Гора се помиње као жупа у доба *средњевијековне српске државе*.

Нахија *Г о р а* се помиње у турским дефтерима из 1452/5. године, као део призренског санџака. У њима су записана скоро сва горанска села, са бројем кућа, именом или презименом власника куће или домаћинства, са појединачним или укупним приходом за поједина села, који је наравно био опорезован. Далеко су значајнија имена или презимена која се наводе у тим дефтерима из тог времена, која сама за себе много говоре (факсимил бр. 2).³⁶

У делу познатог хеленског природњака Клаудија Птоломеја (око 87.-165.) у "грчком називу Оринеји (Орини) препознаје се словенско име Горанци, дакле житељи планинских области" - каже наш познати хелениста Миодраг Стојановић.

Основни географски подаци

Гора је планинска котлина (корутина) на крајњем југу Републике Србије. Налази се јужно од Призрена, између највиших врхова Шар Планине, Кораба и Коритника. На југозападној страни, природна и етничка границе ове области је планина Галаич (Албанија). Простире се на површини од 385,6 km².

После Првог светског рата, односно после формирања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, одлуком Међународне комисије за разграничење, 1925. год. извршена је "корекција" границе према Албанији. Том при-

* **Аутор:** Прим. др Харун Хасани, члан Одбора САНУ за проучавање Косова и Метохије

³⁵ **Хрисовуља цара Стефана Душана**, Гласник друштва српске словесности, Београд, 1862, стр.282.

³⁶ Подаци добијени од академика М. Пешикана у Београду 1992.

ликом, нажалост, подељена је шарпланинска жупа *Гора* на тај начин што су девет насеља у којима данас живи преко 15.000 Горанаца припала Албанији (Борје, Запод, Кошариште, Ново Село, Оргоста, Орешек, Пакиша, Црнељево и Шиштевац). Комисија наравно није узела у обзир природно-географске, етничке и историјске чињенице, као и оправдане жеље и интересе ове етничке заједнице да живи у једној држави. Доминантни су били интереси и стратешке претензије Италије, која је тада имала пресудни утицај.³⁷ Горанци у Албанији су више деценија изложени јаком процесу (етничке) асимилације, која подразумева и физичко расељавање са вековних огњишта, бришући на тај начин сва етничка обележја и прекидајући све контакте са матицом Гором и Србијом.

Неке битне одлике демографских односа од турског периода до данас

Горанци су исламизирано српско-словенско становништво. Док Јован Цвијић³⁸ и неки други аутори сматрају да је у овој области процес асимилације завршен у XVI веку, П. Костић, И. С. Јастребов, М. Лутовац и др., међутим сматрају да је на овим просторима исламизација најдуже трајала и да је завршена тек у другој половини XIX века.³⁹ Према П. Костићу, последња хришћанка Божана сахрањена је у Броду 1856. год. јер се није могла растати од деце која су већ прешла у ислам.

На основу антрополошких, антропогеографских, етнолошких, етносоцијалних, филолошких, фолклорних и других карактеристика, Горанци чине посебну етничку скупину. Тако се и осећају, јер у свом завичају, као и у печалби - другом завичају, у личним контактима себе најчешће називају Горанцима, а за свој локални говор кажу "нашински". Васпитавани у специфичним условима живљења у Гори и ван ње, само су они могли да опстану и остану оно што јесу. Наметнули су се као посебан сој људи којима су патриотизам и патриотска осећања изнад осећања о уским националним интересима. Настојали су и настоје да буду свима блиски, остајући подједнако своји.

Брод се помиње као насеље још у Средњем веку. Цар Душан дао га је са овим међама манастиру Св. Архангела 1348:

³⁷ Лутовац М. (1955), *Гора и Опље – антропогеографска проучавања*, Српски етнографски зборник, књ. LXIX, *Насеља и порекло становништва*, књ. 35, САН, Београд, стр. 233.

³⁸ Цвијић Ј. (1911), *Основе за географију и геологију Македоније и Старе Србије*, књ. III, Београд, стр. 1098.

³⁹ Костић П. (1928), *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд, стр. 47-48; И. С. Јастребов, (1879), *Подаци за историју српске државе – из путничког записа*, Београд; Лутовац М, Ибид..., стр. 269.

„село Бродъ и друѣри Бродъ с попови диканонкы и с нихъ родомъ и с нихъ вацинаи и съ заселкомъ Грьмаганъ и мегѣа моу ѿ планине ѿ прѣкослава на слапъ на овчо брьдо на соухъ стоуденць; на модрии мѣль. низ рѣкоу на Милчева кошарица и низ рѣвоу кровшескоу до потока како оупада Зли Потокъ оу рѣкоу. низ рѣке оуз дѣль на Прѣвображенне. на крть оу стоуденца поутемъ велимъ на потокъ на страгорию, тере поутемъ како цѣста грѣ оу рѣкоу на враникѣ, а црњи гвоздь и чисте да сѣкоу оу олкиноу Орчиоша и Гловочица и Бродъ. из рѣке оу ѣлиѣ. оус потокъ крстовачкѣ како се стаѣе Жоломъ велимъ. и оуз вели доль како

Факсимил 1. *Хрисовуља цара Стефана Душана, Гласник Друштва србске словесности, XV, Београд, 1862, стр. 181-182.*

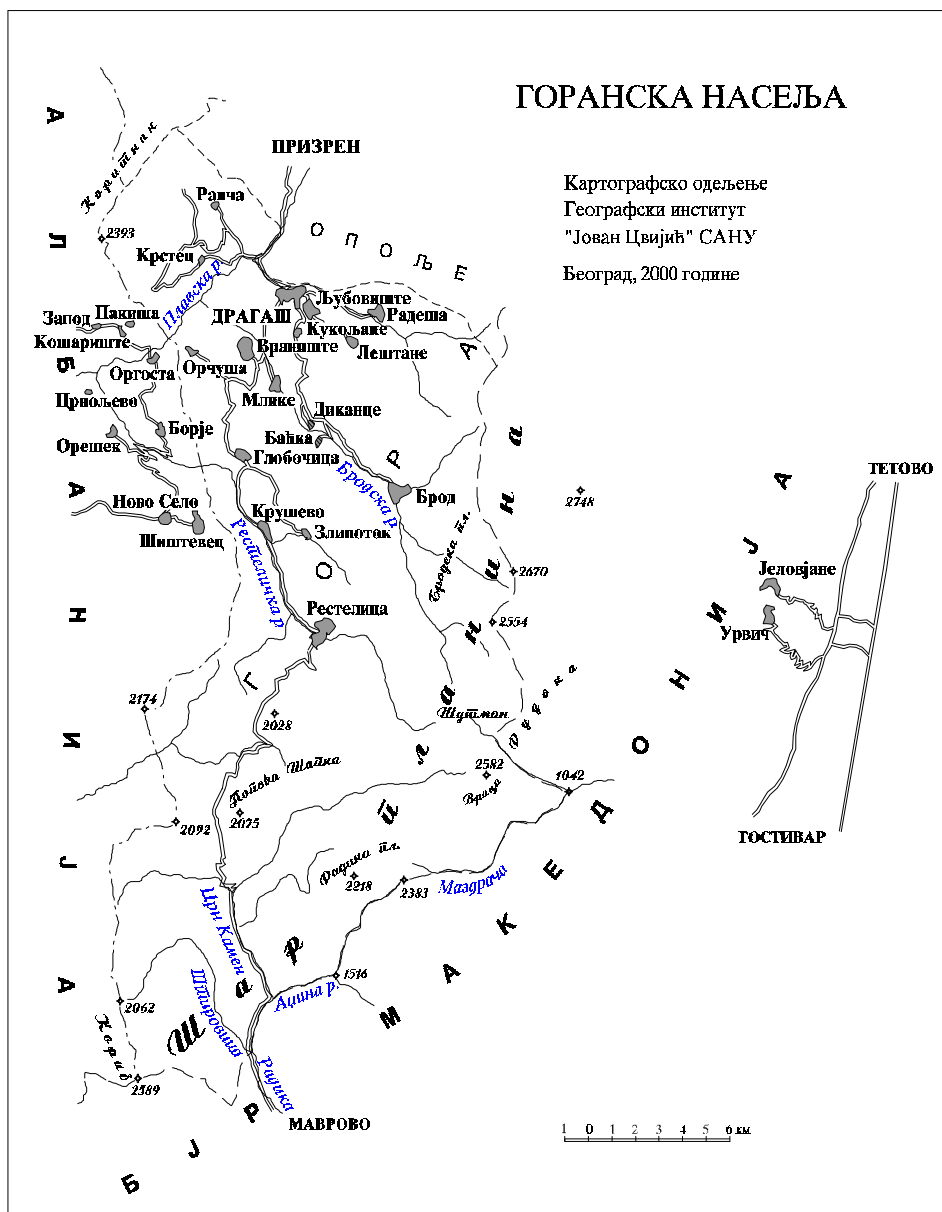
Нахија Гора (qwrę)

1. **Село Брод** (brwd): (1) Бојки, Добромир, Бојко, Богдан; (2) Дабижив, поп, Братослав. (bradslaw), Рајко; (3) Богдан, Брацан, Милин, Рад, Драгош; (4) Војислав, ДрагОслав, Новак, Грубче или Грујица, Богдан; (5) Дабич (?) (**dab**Øх-), Рајко, Ђурђ, Добрачин, Бојко; (6) РадОслав, Радич, Драја, Богдан, Рајко; (7) Драга или Драге, ДобрОслав, Бардо, поп Драјко, Рајко; (8) Петри, Ђура, Драја, Драјко, Јована; (9) Богдан, Милич (mluc-), Богдан, Брајан, Брато; (10) РадОслав, Радич, Лазор, Рајко, Боја.

5. **Село Радеша** (radše): (1) Ђурко, Бојо, Рајчин, Бојчица (?) (bwØхØх-), Богдан; (2) Рајко, Јован, Владко, Рајко, Рајчин; (3) Богдан, РадОслав, Рајко.

6. **Село Диканица** (dqanØх-): (1) РадОслав, Бојко, Дабижив, Радич, Милоц (?) (mlwc); (2) Дабижив, Димитриј, Никола, Станко или Стајко, Драјко; (3) Богдан, Бојко, Ђурђ, Ђин, Рад.

20. **Село Оргосте** (arkwste), тимар Бранко или Брајко в. РадОслав: в Бојко, Станко или Стајко, ДобрОслав, Стане, Станко или Стајко, (2) Богдан, ДрагОслав, Новак, Новак, поп, в Грдман, Петри (btry), Добричин, Димитри. - Кућа 14, приход 700.

Карта 2. Горанска насеља

28. **Село Рабча** (rabс-), тимар Јованиш: (1) Петко, Продан, Петран или Мизан, Бранко или Брајко, Брајан или Братан, (2) ДобрОмир, Цветко или Светко (aswdkw), Рајан, Брајан или Братан. - Кућа 9, приход 450.

29. **Село Леитани** (lštny), тимар Јованиш: (1) Станихна, поп, Богич, (bwgØx), Богдан, Велиша. - Кућа 5, приход 250.

30. **Село ...** (asyacwe), тимар поменути Јованиш: (1) Марко, Андрија, Богдан. - Кућа 3, приход 150⁴⁰.

Исељавање Горанаца у прошлости

Становништво Горе није било захваћено великим сеобама које су се дешавале на просторима Косова и Метохије, односно јужне Србије у XVII и XVIII веку. Због географског положаја насеља у планинском масиву Шар планине и Коритника, ван поменутих путева, становништво Горе није било изложено већим покретима и непосредном притиску. С процесом исламизације, почињу прва већа исељавања са ових простора. Она су се кретала у два правца: један према Призрену и Сиринићкој жупи а други правац исељавања ишао је према Тетову и селима Долно, Палчиште и Тетарце. На источној страни Шар планине, постоје насеља Урвич и Јеловјане, као горанске субгрупе у којима су се настанили становници из више горанских села⁴¹.

Друго веће исељавање Горанаца настаје после првог балканског рата, односно после ослобођења 1912. год. Тада велики број Горанаца из социјално-економских па и политичких разлога, напушта своја огњишта и одлази у Турску.

Први светски рат и две узастопне сушне и неродне године, битно су утицале на смањење горанског становништва. Због глади и немаштине, масовно су напуштали своја огњишта и одлазили за Призрен и Тетово. Многи су од глади и болести, умирали не смо у горанским селима, него и на путу за Призрен и Тетово.

После другог светског рата, због нових друштвено-економских односа, привредне неразвијености, политичких прилика, поготову после увођења колективизације и откупа на селу, већи број горанских породица трајно напушта свој завичај. Земља се оставља или продаје у бесцење. Једни одлазе у најближе градове: Призрен, Приштину, Тетово, Скопље, Београд, други се исељавају у Турску - иду на "пусти маџир". Отуда су више насеља

⁴⁰ Део факсимила из дефтера БВА, 12. – бр. 2. Из дефтера БВА 12, 1452/5. Транскрибовали и превели Митар Пешикан и Олга Зиројевић. Велико слово усред имена (нпр. РадОслав) ставља се тамо где није било записано, него се реконструише по вероватноћи. Подвученим словом истиче се да га је писар изјашњено тако записао, те се не реконструише по вероватноћи. По потреби је у латиничној транслитерацији представљена граfiја онако како је писар записао у арабици.

⁴¹ Трифуновски Ј. Ф. (1952), **Урвич и Јеловјане**, Гласник Етнографског института, САН св. 1-2, Београд, стр. 413.

у Гори имали негативан биланс у броју становништва у попису из 1961. год. у односу на 1948. год.

Печалба

Педесетих година овог века почиње интензиван одлазак Горанаца у печалбу - "на гурбет", после паузе због ратних и поратних година.

Тешко је утврдити ко је и када први напустио своје огњиште, своју Гору и куда је кренуо, као и то како су и зашто Горанци у месту пребивалишта почели да се баве махом производњом и продајом оријенталних посластица.

Пошто им опстанак у Гори није зависио од земљорадње него од сточарства као доминантног облика привређивања и од богатих пашњака, сматра се да су први Горанци кренули у печалбу, у "бели свет", оног тренутка када се пореметила равнотежа између летњих пашњака на пространој Шарпланини и зимовишта у Повардарју. Пљачкаши (арамије-качаци) из Албаније (Љуме), све чешће пресећу пастире при повратку са зимовника и отимају им читава стада. Сточарство у Гори почиње нагло да опада, а повећава се број оних који напуштају свој завичај и одлазе у печалбу. Одлазили су скори сви мушкарци, често и старији људи и деца. Чим је дете навршило седам година, оно је заједно са оцем, рођаком или комшијом, постајало мали привредник на улицама балканских градова.

Мукотрпан је био живот печалбара у туђини. Отуда су бол, туга, чежња, згоде и незгоде, нада и ишчекивање, али и љубавне радости, испреплетани разним социјалним и другим елементима, основна тематика многих печалбарских народних песама:

"Рано ме испрати, мајчице мила, муа,
на гурбет да идем,
о мила мајчице од седом године,
паре да ћарујем, мајчице мила муа,
измећар да бидем..."⁴²

Печалбари су зарађено слали или доносили у Гору. Дакле, печалба је у условима типичне економске неразвијености, односно сиромаштва, очувала Гору. Жене печалбара, уз велика одрицања и искушења, подносе тежак напор уз мучна ишчекивања и честе неизвесности. Обављају најтеже мушке послове да би подигле децу, очувале породицу. И не само то. Са поносом треба истаћи да су Горанке, чувајући говор, песму, фолклор, дале несумњиви допринос очувању свог ентитета и идентитета.

Док је печалбар, уз велика одрицања која живот значе, зарађено слао или доносио кући, породици, савремени мигрант жену и децу води са

⁴² Хасани Х. (1987), **Горанске Народне песме**, "Јединство", Приштина, стр. 14.

собом и заједнички деле судбину у новој средини. Печалба је очувала Гору и задржавала људе у њој. Школска дворишта су била пуна деце.

Савремене миграције

Кад се статистички подаци последњег пописа становништва од пре десет година у Гори упореде са подацима претходних пописа, упозоравају да се на овим просторима збивају занимљиви и веома значајни, демографски, етносоцијални, економски и други процеси.

Све већи број старачких домаћинстава, рапидно смањење броја ученика у школама, нагло опадање броја становника и поред уравнотеженог наталитета, односно природног прираштаја, упућује на закључак да је последњих деценија у Гори дошло до интензивних миграционих кретања, односно померања становништва из села у град.

Савремени миграциони процеси су се овде збивали континуирано више од педесет година. Они добијају у интензитету седамдесетих година овог века, када Горанци у "другом завичају" стварају повољније услове за живот (стан, кућа) и повлаче, најчешће ужу породицу из Горе. У њу ће се сада враћати само за време шестодневних ђурђевданских празника - светковина или током летњих месеци. Међутим то не чине да би сакупили летину, што је некада одликовало печалбаре, већ ради одмора, посете родбини, свадби, за младиће и девојке ради стварања нових познанстава и љубави, која ће се следећег лета крунисати свечаним венчањем, односно традиционалном горанском свадбом.

Миграциони правци

Због верске припадности Горанаца-миграната, могло би се очекивати да их привлаче подручја, односно градске средине у којима претежно живи становништво исламске вероисповести. Из утврђених, и у табели приказаних, података види се да овај разлог није био пресудан. Пресудни су били економски мотиви, зарада, жеља људи да побољшају своје услове живота.

У претходној Југославији, у укупним миграционим кретањима учествовало је близу 12 хиљада лица у 234 градска насеља. Највећи миграциони правац био је наравно према Србији, односно унутар њених граница. Ту је више деценија уточиште нашло преко 8.552 емиграната. (Табела 1.). Од тога више од половине (53,8%) мигрирало је у централни део Србије, у 79 мањих или већих градских насеља.

Зла судбина задесила је преко 4.500 Горанаца који су у 30 насеља годинама себи обезбеђивали егзистенцију у овој јужној српској Покрајини, сматрајући да су своји на своме и да је могућ заједнички живот са свим онима који живе на тим просторима. На жалост, под притиском албанских

терориста и сепаратиста скоро да су сви морали да напусте други завичај. Њихова имовина (куће, станови, радње) је запоседнута, одузета, опљачкана, порушена. Уточиште су потражили код рођака, пријатеља, комшије, најчешће у централном делу Србије или у Војводини.

Даља анализа миграната из Горе показује да је преко 34% уточиште нашло у Београду. Сви су са породицама, а скоро да су сви некада кренули у неизвесност која се звала печалба. У Београду су обављали најразличитије али и најтеже послове, осим десетак посластичара који су имали своје радње. Сви, поготово друга и трећа генерација, истичу да су се углавном добро снашли, да су задовољни својим статусом. С поносом истичу да Београд сматрају својим другим завичајем. Захвални су му за све што су створили у њему и у Гори. (Табела 4.)

Следећи миграциони правци су се кретали према осталим републикама претходне Југославије. (Карта 3, Табеле 3 и 4).

Утврђено је да су сва насеља, мање-више, захваћена миграционим кретањима различитог интензитета. Она су најизраженија у насељима: Брод, Враниште, Лештане, Млике, Кукуљане, Орчуша, Диканце и Баћка, где је миграциони део становништва већи од стационарног. Илустрације ради: преко 72% становништва села Млике живи и ради ван свог завичаја, од тога 85,4% у Београду. Или у селу Баћка: пре почетка НАТО агресије на нашу земљу од 116 кућа 94 их је било затворених, а од 650 мештана у селу их је било само 84. Коментар сматрам да није потребан.

И ово подручје Србије било је захваћено економским емиграцијама у високо развијене земље Западне Европе. Оне су најинтензивније с краја шездесетих и почетка седамдесетих година овог века, у време масовног одласка наших радника на тзв. привремени рад у иностранство.

Досељавање Албанаца у Драгаш

Становништво албанске националности последње две деценије интензивно насељава седиште општине Гора, односно насеље Драгаш. Пошто су бојкотовали последњи Попис становништва, тешко је пратити број досељених лица.

На основу података прикупљених из више извора, до којих смо дошли, у овом случају веома тешко и ризично, види се да се у том периоду 464 грађана албанске народности настанило у Драгашу, односно 58 домаћинстава, у коме је до пре две деценије живело искључиво аутохтоно горанско становништво. У том периоду изграђено је 77 кућа и откупљено преко 30 станова.

После трагичних збивања на Косову и Метохији број Албанаца у Драгашу је удвостручен, а само насеље је и физички подељено, на горњи део Драгаша у коме живе претежно Албанци и на доњи део у коме живе староседеоци – Горанци.

Табела 3. Горанци у завичају и широм бивше Југославије (1991-1992)

Насеље	Живи у Гори		Живи ван Горе		Укупно у бившој СФРЈ
	Број	%	Број	%	
Баћка	215	22.1	399	77.9	614
Брод	1660	12.6	2236	57.4	3896
Враниште	731	40.2	1088	59.8	1819
Глобочица	968	56.3	750	43.7	1718
Диканце	257	38.6	409	41.4	666
Драгаш	1018	73.3	371	26.7	1389
Злипоток	609	47.6	669	52.4	1277
Крстац ^x	837	75.0	279	25.0	1116
Крушево	714	86.8	823	13.2	823
Кукуљане	621	53.4	1162	46.6	1162
Лештане	679	48.6	1396	51.4	1396
Љубовиште	799	75.4	1060	24.6	1060
Млике	335	25.4	1317	74.6	1317
Орчуша	221	23.8	929	76.2	929
Радеша	1226	53.3	2301	46.7	2301
Рапча ^{xx}	1781	81.1	2177	18.9	2197
Рестелица	1881	82.3	1116	17.7	5307
Укупно	16817^{xxx}	58.6	11900	41.4	28717

Извор: Попис 1991, књ. 2, СЗС Београд 1993.

× Доњи и Горњи Крстац заједно

×× Горња и Доња Рапча заједно

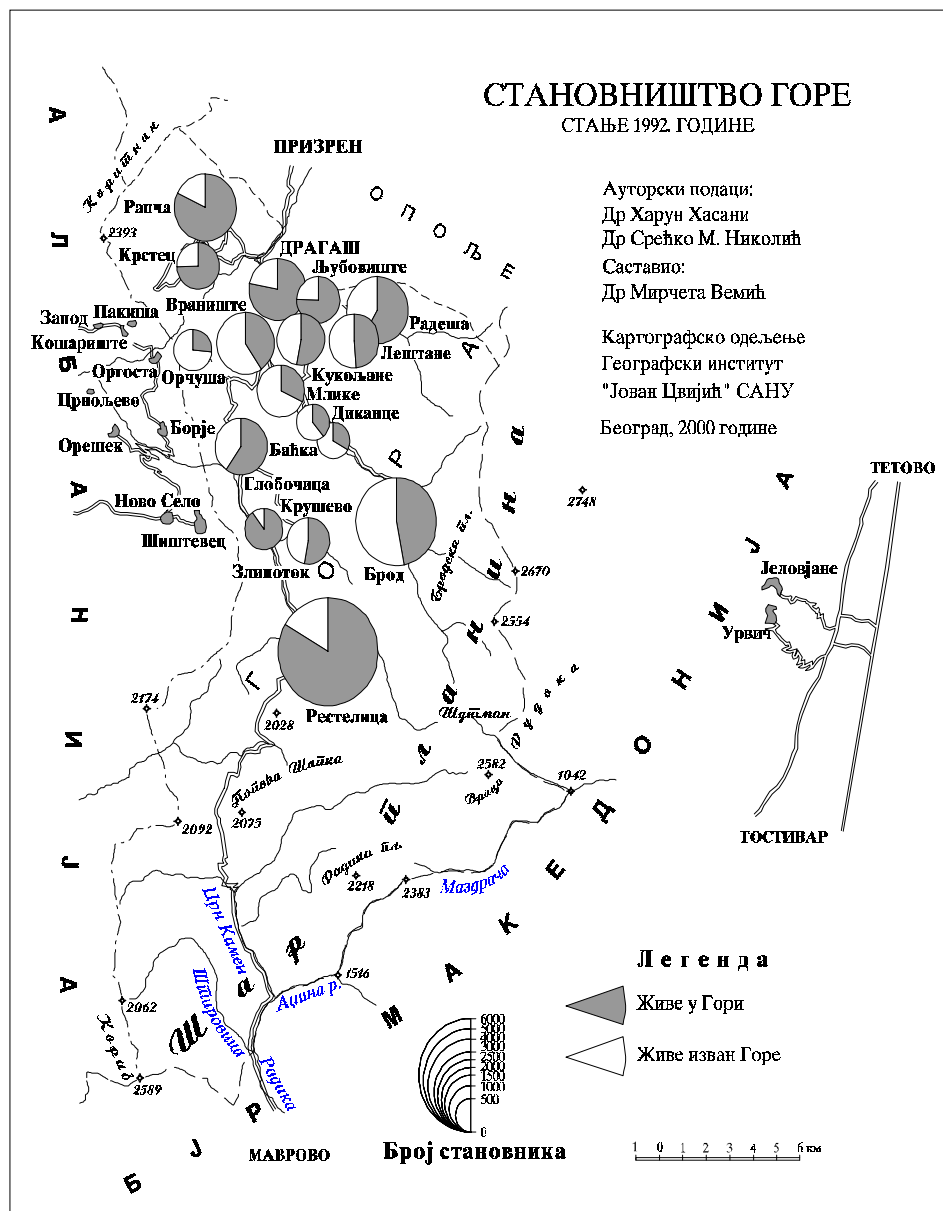
××× Пописан број становника 1991, док процењен број за 1991. износи 17574

Табела 4. Горанци у Београду – у свом другом завичају

Насеље	Носи- оци дома- ћин- става	Без поро- дице	Са поро- дицом	Сектор рада		Члан породице		Уку- пно
				При- ва- тни	Дру- штве- ни	муш- ко	жен- ско	
Баћка	41	6	35	1	40	32	72	145
Брод	22	2	20	6	16	42	41	105
Враниште	90	9	81	21	69	73	151	314
Диканце	52	3	49	7	45	37	108	197
Драгаш	71	3	68	4	67	89	151	311
Злипоток	5	-	5	4	1	6	8	19
Крстац ^x	62	23	59	12	50	38	69	169
Крушево	3	1	2	-	3	4	8	15
Кукуљане	104	23	81	5	99	170	175	449
Лештане	128	17	111	16	112	156	256	540
Љубовиште	45	15	30	1	44	34	57	136
Млике	167	9	15	3	164	200	345	712
Орчуша	59	1	58	8	51	133	178	370
Радеша	9	1	8	-	3	14	22	45
Рапча ^{xx}	23	11	12	2	20	18	18	59
Рестелица	7	1	6	1	6	13	24	44
Укупно	901	129	772	93	808	1068	1699	3668

× Доњи и Горњи Крстац заједно

×× Горња и Доња Рапча заједно

Карта 4. Становништво Горе

Повратак у Гору

С обзиром да општина Гора спада у ред најнеразвијенијих подручја Србије, могућности за повратак миграната биле су ограничене. Сада ће, на жалост, њихов повратак, и уопште боравак у Гори искључиво зависити од тога да ли ће се створити услови за безбедност и личну и имовинску сигурност грађана. У противном многи ће Горанци и други неалбански живаљ морати да напусти своја огњишта само због тога што говори српским језиком, или што државу Србију сматрају својом матицом.

Број Горанаца који су напустили или напуштају завичај сваким даном је све већи (6.500) и упозорава на могуће несагледиве последице, ако се има у виду да се ради о веома значајном геополитичком и геостратешком простору за интегритет и суверенитет Републике Србије и Југославије. На основу досадашњих резултата истраживања о кретању становништва може се закључити да у свету данас живи више од 64.000 Горанаца.

Гора као шарпланинска жупа на крајњем југу Србије, односно Косова и Метохије, доживљава трагичне историјске тренутке са далекосежним последицама, које ће се пре свега, одразити на очувању и афирмацији етничког бића Горанаца.

Недавно је "Њујорк Тајмс" објавио извештај "шефа регионалне групе" ОЕБС-а Бенедикт Живијер за призренски округ⁴³, и наглашава да је "Албанцима дозвољено да прете и чак некажњено убијају незаштићене припаднике мањина" на Косову и Метохији, под којим подразумева не само Србе, Роме, већ и остали неалбански живаљ - посебно "словенске муслимане - Горанце" на крајњем делу јужне Србије.

Каког ли апсурда "демократске" Европе. Србија је од постојања њене државности својим државним границама обезбеђивала сигурност и безбедност свих њених грађана, да би јој то право на почетку 21. века било ускраћено.

Судбина Горе је одувек била везана за судбину своје матице Србије. Одолевала је насртајима албанских анархиста (качака) и опстала. Зато сада не сме да буде препуштена сама себи и да буде предмет неких политичких нагодби које би је одвојиле од Србије. Становништво овога краја је кроз историју, бранећи себе, бранило и свој опстанак и своју државу. Зато је од Цара Душана добило и одређене повластице и привилегије: "Горанима не треба наплаћивати порез по грлу стоке. Они имају плаћати годишњи порез по домаћинству. Ово наређујем и зато што су они највећи љубитељи државе и највернији део мог народа . . .".

⁴³ НИП "Политика", Београд, 6. XI 1999. стр. 16.